

UOT 82-3.512.162

<https://doi.org/10.59849/2218-4783.2025.2.205>

AYGÜN ORUCOVA

“MOLLA NƏSRƏDDİN” ƏDƏBİ MƏKTƏBİNDƏ FÜZULİ TƏSİRİ

Qədim tarixə və zəngin ənənələrə malik Azərbaycan ədəbiyyatında ədəbi məktəb yaratmış dahi şair Məhəmməd Füzuli özündən sonrakı bir neçə əsrlik dönmədə ədəbi təsir gücünə malik olmuşdur. Şeirdə, ədəbiyyatda “Füzuli zirvəsi”nə çata bilmək ən böyük hünər, istedad hesab olunmuşdur. Füzuli təsirindən çıxmağın zəruriliyini dərk edən mütərəqqi yaradıcı şəxsiyyətlərdən Mirzə Fətəli Axundov kimi onu tamamilə inkar etməyə çalışanlar da olmuşdu, Füzulinin forma, janr, vəzn, bəhlərini saxlamaqla onlara yeni aktual məzmun, ruh, istiqamət verənlər də olmuşdur. “Molla Nəsrəddin” jurnalında dərc olunan bədii nümunələr haqqında “hansı şeirə baxsanız, görəcəksiniz ki, onda Füzulidən bir duz vardır” fikrində haqlı olan böyük ədib Cəlil Məmmədquluzadə ədəbiyyat qovuşan Füzulinin ideyalarının daim yaşayacağı və heç bir yeniliyə məğlub olmayacağını böyük qürur hissilə qeyd etmişdir. Tənqidi realistlərin Füzuli yaradıcılığına münasibət və müraciəti orijinallığın qorunması, klassik əsər üzərində mahirənə iş texnikası və yeni satirik forma və janrların ədəbiyyata gətirilməsi ilə diqqəti cəlb edir.

Açar sözlər: *novatorluq, ədəbi ənənə, satirik üslub, orijinallıq, parodiya.*

Giriş. XX əsrdə böyük Füzulini təqlid edən, eşq, məhəbbətdən yazan nəzirəçi və mərsiyə yazan şairlər ədəbiyyatı məhdud çərçivəyə salmışdılar. Ədəbiyyatın tərbiyəvi əhəmiyyəti, ictimai məzmunu, mənsub olduğu xalqın həyatını bədii obrazlar vasitəsilə əks etdirmək kimi məqsəd və vəzifələri unudulmuşdu. İstedadlı Azərbaycan şair-dramaturqu Cəfər Cabbarlı 1928-ci ildə qələmə aldığı “Mirzə Fətəli Axundzadə” məqaləsində yazırdı ki, Azərbaycan ədəbiyyatı Füzulidən sonra öz orijinallığını itirmişdi: Füzuli öz dühası ilə Azərbaycana parlaq klassik bir ədəbiyyat vermişdi, lakin eyni zamanda onun dühası ağır bir yük kimi bu ədəbiyyatın inkişafı üzərinə düşüb, onu öz ağırlığı altında əzirdi. Ədəbiyyat öz normal yolunu itirmiş, hələqəvi bir gedişlə Füzulinin başına hərlənir, haraya getdiyini özü də bilmirdi. Füzuli elə bir tilsim idi ki, ədəbiyyatımız ondan bir addım belə olsun bayıra çıxmıyır və uzun illər yeni bir şəkllə keçmirdi. Bu səbəbdən də Azərbaycan dramaturgiyasının əsasını qoymuş Mirzə Fətəli Axundzadə məhz bu tilsimi qırmaq üçün bugün də mübahisə yaradacaq bir fikirlə çıxış etdi: “Füzuli şair deyil və xəyalatında əsla təsir yoxdur; ancaq nazimi-ustadır” [5, s. 14-15]. O, Füzulini sadəcə nazim yox, “nazimi-ustad” adlandırmışdır. Mirzə Fətəlinin şeir haqqındakı görüşləri şeirdə romantika ilə yanaşı, realizmin, həyatı təsvirlərin, canlı danışıq dilinin olmasına əsaslanırdı.

Nişançı paşaya yazdığı “Şikayətnamə”si daha çox xatırlanan böyük Füzulinin “satirik qəzəlləri, rübailəri, qitə, təmsil (“Pişiklə köpək”), alleqorik poemaları (“Bəngü-badə”, “Söhbətül-əsmar”), hətta bütün yaradıcılığına səpələnmiş satirik misraları, beytləri, bəndləri” [13, s. 76] vardır. Akademik Həmid Araslı Füzulinin Azərbaycan ədəbiyyatına təsirindən danışarkən: “Sabirin təziyanələri də Füzuli qitələrinin davamıdır. Biz bu təziyanələrdə Füzulidə gördüyümüz tənqid və ifşaçılıq məharətinin inkişafını müşahidə edirik” [3, s. 291] – fikrini qeyd etmişdir. Filologiya elmləri doktoru, professor Kamran Məmmədov “XIX əsr Azərbaycan şeirində satira” monoqrafiyasında böyük sənətkarın satira xəzinəsinin araşdırılmasını zəruri istiqamətlərdən biri kimi qeyd edir.

Azərbaycan satirik şeirinin inkişafında Füzuli ənənələri: Mirzə Cəlil və Füzuli. Aparılan tədqiqatlar onu bir daha sübut edir ki, Füzulinin zəngin və çoxşaxəli yaradıcılığı XX əsr Azərbaycan satirik şeirinin inkişafına əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərmişdir. Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Fərqanə Kazımovanın “Cəlil Məmmədquluzadə yaradıcılığında Füzuli ənənələri” adlı məqaləsində haqlı olaraq qeyd etdiyi kimi: “Təkcə Sabir deyil, eyni zamanda böyük Mirzə Cəlil də yaradıcılığı boyu Füzuli düşüncəsi, Füzuli şeiriyyəti ilə birgə yaşamış və onun ənənələrini dövrün səviyyəsinə yüksəltməyə çalışmışdır” [7, s. 93]. Böyük Füzulinin anadan olmasının 400 illiyi

ərəfəsində “Molla Nəsrəddin” jurnalının 23 may 1925-ci il tarixli 21-ci nömrəsində “Füzuli” adlı məqaləsində Cəlil Məmmədquluzadə onun ədəbiyyatımıza xidmətlərindən və güzəranından hamıdan artıq “Molla Nəsrəddin” yazmalıdır fikrində haqlı olduğunu belə əsaslandırır: “Çünki rəhmətlik Füzuli “Molla Nəsrəddin”in birinci nömrəsindən başlayıb bu günə qədər məcmuəmizdə iştirak etmiş və şeirlər yazmışdır. ...Füzuli bizim məcmuədə işləyir. Yenə də işləyəcəkdir. İnanmırsınız, götürünüz “Molla Nəsrəddin” məcmuələrinin 20 illiyini tökünüz qabağımıza. Hansı şeirə baxsanız, görəcəksiniz ki, onda Füzulidən bir duz vardır. Keçmiş əsrlərdə gələn Sədilər, Füzulilər xalqın həyatını əhatə edə bilən bir şair olmuşlar ki, birisi türkcə, birisi də farsca deməmiş bir söz qoymamışdır” [12, s. 377]. Mirzə Cəlil ədəbiyyətə qovuşan Füzulinin ideyalarının daim yaşayacağı və heç bir yeniliyə məğlub olmayacağını böyük qürur hissilə qeyd etmiş, eyni zamanda onun milli mənsubiyyəti məsələsini də qətiyyətlə ifadə etmişdir: “Füzuli azərbaycanlıdır. Çünki dili Azərbaycan dilidir. Onun məktəbi-ədibəsi bizim şairlərin başına girib, bütün əsrlərində bir Füzuli ruhu görülməkdədir” [12, s. 377].

Mirzə Cəlil özü şeir yaradıcılığında Füzulinin Aşıqin dilindən deyilmiş qəzəllərinə perifrastlar yazmışdır. Əziz Mirzəməmmədovun diqqətini cəlb edən ən mühüm cəhət isə Mirzə Cəlil yaradıcılığında perifrastlardan çox geniş və müvəffəqiyyətli istifadədir. Əsərdə Mirzə Cəlilin 1906-1917-ci illərdə “Ölülər” əsərində və felyetonlarında Məhəmməd Füzuli şeirindən təsirlənərək yaratdığı satiraları ədəbi təhlilin süzgəcindən keçirilmiş və yüksək qiymətləndirilmişdir: “Doğrudan da, klassik əsər üzərində sənətkarın işi yalnız bədii düha sahibləri görə bilər, əks təqdirdə klassikdən götürülən əsər ancaq korlanıb ləzzətini və gözəlliyini itirir. Məmmədquluzadə “əl qatdığı” əsərlərin ləzzət və gözəlliyini nəinki azaltmış, bəzi hallarda bəlkə hələ artırmışdır” [14, s. 363]. Fəslin sonunda “Məmmədquluzadənin ədəbi janrlardan poeziyanı xüsusi zövqlə qiymətləndirdiyi, onu yaradıcılığının ayrılmaz tərkib hissəsinə çevirdiyi” [14, s. 367] kimi bir nəticəyə gəlinmişdir. “Lisan bəlası” şeirinin dəyərinin onun yeni məzmun ifadə etməsində və hamı üçün aydın, sadə, məzəli olan satirik üslubu ilə müəyyənləşdirən alim bu şeiri və “Xoş ol zaman ki, xalq yatıb bizəban idi” satirasını “poeziya aləmində diqqətəlayiq bir yeniliyin başlanğıcı, “Molla Nəsrəddin”in açdığı ümumi satira atəşinin ilk qığılcımları” [14, s. 360] adlandırmışdır, onun fikrincə, bunlar Sabirin həyəcanlı ürəyini alovlandırmaq üçün kifayət etmiş və “çox keçmədən qığılcım böyük poetik alova çevrilmişdir” [14, s. 360].

Böyük ədib “Füzulinin:

Xoş ol zaman ki, hərimi-vüsalə məhrəm idim,

Nə mübtəlayi-bəla, nə müqəyyədi-qəm idim,

beyti ilə başlayan qəzəldən təsirlənərək iki satirik şeir yazmışdır. “Xoş ol zaman ki, xalq yatıb bizəban idi” və “Yuxu” satiraları dolayısıyla Füzuli şeirinə perifrastdır, belə ki, bu əsərlər Füzuliyə lirik nəzirə yazan Seyid Əzim Şirvaninin “Xoş ol zaman ki, yar mənə həməzəban idi” [16, s. 389] misrası ilə başlayan müsəddəsinə satirik nəzirə kimi nəzərdə tutulmuşdur. Çünki qeyd olunan əsərlər forma baxımından da oxşardır: hər üçü müsəddəs janrında yazılmışdır. Filologiya elmləri doktoru, professor İslam Ağayev “Molla Nəsrəddin”in poetikası” (1985) adlı monoqrafik tədqiqatında Cəlil Məmmədquluzadənin “Lisan bəlası” və “Xoş ol zaman ki, xalq yatıb bizəban idi” satiralarının “peşəkar şair qələminə məxsus olmasalar da, yüksək ideyalılığı ilə diqqəti cəlb etdiyini” və birinci satiranın “az zamanda ədəbi hadisəyə” [2, s. 82] çevrildiyini, bədii forma, dil, üslub baxımından yeni olduğunu və bu şeirin üsulundan sonralar Sabirin və Məmməd Səid Ordubadinin satirik şeirlərində istifadə etdiyini nəzərə çatdırmışdır. Böyük satirik simvolik obrazlar arxasında gizlənərək öz fikir və mülahizələrini irəli sürmüş, lazım gələndə simvollar vasitəsilə ictimai-siyasi quruluşa, yaramazlığa qarşı etirazını bildirmişdir. Mirzə Cəlilin “Zaman ol zaman idi” şeirindəki “Bir yanda elçilər, biri təqdim edir üqab” [11, s. 583] misrasında işlədilən üqab-qartal, daha doğrusu, ikibaşlı qartal çarizmin simvoludur.

Xoş ol zaman ki, xalq yatıb bizəban idi,

Bəzmim pilov, çay ilə rəşki-cinan idi,

Sultan idim ki, vəzlə hökmüm rəvan idi,
 Millət qulam idi mənə, bəxtim cəvan idi,
 Malü xəzinə mayili-arami-can idi,
 Dəmlər o dəmlər idi, zaman ol zaman idi [10, s. 612].

Mirzə Cəlil “Zaman ol zaman idi” şeirində siyasi motiv daha güclüdür. Şəxsi mənfəəti üçün öz ölkəsini yadellilərə satan dövlət rəsmilərini güclü ifşa etmək məqsədilə yazılmışdır:

Xoş ol zaman ki, rus mənə həməzəban idi,
 İngilis elçisi ilə Mirzə Rza xan ilə
 və rus elçisi ilə karim həman idi.

Bir şəxs idim ki, hər yanə hökmüm rəvan,

Bəzmim süruri-şeyrlə rəşki-cinan idi,
 Dəmlər o dəmlər idi, zaman ol zaman idi [10, s. 628].

“Molla Nəsrəddin” satirik məktəbinin ən sevimli şairlərindən biri, yaxud birincisi böyük lirik Məhəmməd Füzuli olmuşdur. Füzuli yaradıcılığında satirik ruhun məhsulu olan bədii nümunələr ətrafında ədəbiyyatşünaslarımız kifayət qədər araşdırmalar aparmış, M.Arif, M.Cəfər, M.Cəlil, C.Xəndan, K.Məmmədov, Y.Qarayev və başqaları bu mövzuda dəyərli fikirlər söyləmişlər. K.Məmmədov haqlı olaraq göstərir ki, Azərbaycan klassiklərinin əsərlərindən heç birində satira Füzulidə olduğu gücə malik olmamışdır. Hətta İtaliya alimi Alessio Bombaçi “Türk ədəbiyyatı tarixi”ndə (1956) Füzuliyə geniş yer ayırır və onun həyatı, yaradıcılığı ilə bağlı araşdırmalar aparır. A.Bombaçi Füzulinin “Divan”ındakı satirik ruhlu qəzəlləri araşdıraraq yazır ki, poeziya aləmində Füzuliyə qədər də satira elementləri mövcud idi, lakin heç kəs bu elementləri Füzuli qədər dərin əks etdirə bilməmişdi. Tədqiqatçıların Füzuli-Sabir əlaqələrinə intensiv müraciət etməsinin səbəbi ondadır ki, “bütün Sabir şeiri Füzuli ritmi, vəznü, obraz və ifadələri ilə doludur... Füzulinin poeziya enerjisini Füzulidən sonrakı şeirin irəliyə doğru inkişafı xeyrinə ən yaxşı səfərbər edən Sabir oldu!” (Y.Qarayev).

Sabir və Füzuli. Abbas Zamanov 1958-ci ildə qələmə aldığı “Füzuli və Sabir” məqaləsində Sabirin həm yaradıcılığının I dövründə müstəqim mənada – “füzuliyanə” əsərlər (Füzulinin Məhəmməd peyğəmbərə həsr etdiyi bir qəzəldən təzmin edib “Eydi-mövludi-nəbi” qəsidəsini, “Ey təbib” rədifli qəzəlini yazmış və s.), həm də 1905-ci ildən sonra Füzuliyə “Sabiranə” bənzətmələr yazdığına diqqəti yönəldir və iki cür təsirlənmə arasındakı fərqləri də müəyyənləşdirir. Füzulinin “Leyli və Məcnun” poemasında atanın səhrada Məcnuna etdiyi nəsihətin “formasından və ifadələrindən bacarıqla istifadə edərək mənzum satira yazmışdır” [17, s. 30-31]. Füzulidə oğlu eşq alovları içərisində məhv olan zavallı atanın yanıqlı fəryadı, həzin iniltiləri eşidilir. Sabirin satirik nəzirəsində isə oğlunun elm oxumasından təşvişə düşən, kitaba, dəftərə sərf etdiyi pula təəssüflənən cahil bir atanın şikayətləri verilmişdir. Atasının nəsihətlərini başa düşməyən Məcnunun faciəsi bizi ağlatdığı halda, Sabirin əsərində oğulun faciəsi oxucunu sevindirir, atanın faciəsi isə güldürüb ağladır. ...Öz oğlunun oxumağını avam atanın bədbəxtlik hesab etməsi faciə olmaya bilməz. Sabir yaradıcılığının sənətkarlıq xüsusiyyətlərindən danışarkən professor Cəfər Xəndan bu kimi əsərləri nəzirə yox, orijinal əsər kimi qiymətləndirir: “O, parodiyalarında Hafiz və Füzuli kimi dahi şairlərin şeirlərinə gülməyi qarşısına məqsəd qoymamış, əksinə, nüfuzlu, mötəbər bir mənəbə kimi xalq içərisində yayılmış şeirlərin şəkli xüsusiyyətlərindən istifadə etmişdir. Bu istifadə o qədər fərqli bir əsərin meydana çıxmasına səbəb olur ki, tədqiqatçı nəzirə-parodiya müəllifinin necə istifadəsi ətrafında deyil, orijinallıqdan danışmalı olur” [6, s. 318]. Və yaxud Füzulinin:

Əql yar olsaydı, tərki-eşqi-yar etməzmidim?

İxtiyar olsaydı, rahat ixtiyar etməzmidim?

mətləli qəzəldən 1909-cu ildə taxtdan salınıb İrandan qovulan Məhəmmədəli şahı ifşa etmək üçün istifadə etmiş və çox müvəffəqiyyətli bir satira yaranmışdır:

Məndə ar olsaydı, ölmək ixtiyar etməzmidim?

Abrunun nolduğun bilsəydim, ar etməzmidim?

Xaki-İranın mənə bir guşəsin versəydilər,
Kəndimi Əbdülhəmid tək bəxtiyar etməzmidim?
Bilsə idim el mənə axir belə müflis qovar,
Var-yoxu dərcib edib, əvvəl fərar etməzmidim?
Mülki-İranın düşünsəydim əlimdən getməyin,
Var ikən fürsət o mülki tari-mar etməzmidim?

Lirik qəzəldə fərdi emosional aləm, aşiq və məşuq hiss-həyəcanı hansı funksional rolu oynayırsa, burada da komik və karikatur tipin – satirik qəhrəmanın etiraf, izzət və duyğuları fiqural baxımdan eyni rolu oynayırdı. Məhz buna görədir ki, Füzuli şeirinin üslub və vəznə, tələffüz və ritmi, ahəngi, poetik model və qəlibləri, hətta ifadə tərkibi, bədii sintaksisi və leksikası Sabir qələmi üçün bu qədər münbit və əlverişli zəmin olmuşdur. Dramatik ehtiraslarla aşib-daşan daxili aləmin satirik, yaxud lirik ifadəsi Füzulidə izzət, Sabirdə məzhəkə forması alan psixoloji halın, ruhi vəziyyətin təsviri nəticəsində meydana çıxır. Füzuliyə bənzərlik Sabirin təkcə zahirən “Füzuli libası” şeirlərində deyil, Füzuli nəfəsi Sabir ruhunun və ehtiraslarının məzmununda, miqyas və ölçülərində axtarılmalıdır. Füzuli dərin kədər və düşüncələrlə aşıqın eşq atəşinə yanmasından, nalə çəkməsindən yazırdı; Sabir isə bu beytlərdən istifadə edərək, onları yüngül bir zərbəylə, kiçik bir transferma-siya ilə lağ, məzhəkə formasına salır və tamamilə özgə bir məqsəd üçün – satirik ifşa naminə səfərbər edir. Məsələn, Füzulidə:

Könlüm açılır zülfi-pərişanını görcək,
Nitqim tutulur qönçeyi-xəndanımı görcək.
misraları Sabirdə (“Bakı pəhləvanlarına”):
Könlüm bulanır küçədə cövlanını görcək,
Nitqim tutulur hər zəvü-hədyanını görcək.

Yaxud Füzulidə:

Ah eyelədiyim sərvə-xuramanın üçündür,
Qan ağladığım qönçeyi-xəndanın üçündür.

Misraları Sabirdə:

Ah eyelədiyim nəşeyi-qəlyanın üçündür,
Qan ağladığım qəhvəyi-fincanın üçündür.

şəklini alır və s.

Salman Mümtazın yazdığına görə, Sabir onunla müsahibəsində belə bir fikir demişdir ki, o, Füzuli “Divan”ına, Füzuli qəzəllərinə başdan-başa nəzirə yazmaq fikrində imiş, yəni o formada və o bəhlərdə olmaq şərti ilə yeni-yeni mövzularda qəzəllər yazacaqmış.

Füzuli-Sabir əlaqələrini daha əhatəli müşahidə etmək baxımından M.Cəfərin “Füzuli düşünür” məqaləsindən Füzulini narahat edən, düşündürən problemlərlə tanışlıq da faydalıdır. Bu tanışlıqdan biz lirik Füzulinin və satirik Sabirin eyni amal, eyni məqsəd uğrunda çarpışdıqlarını, yaradıcılıq məhsullarının formal cəhətdən ayrı olmasına, əks qütblərdə dayanmasına baxmayaraq, hər iki ədibin əməl qardaşı, məsləkdaş olduqlarını öyrənirik. Alim yazırdı ki, Füzuli “...şüurlardan axirət qorxusunu silib atmaq istəyir, öz əməyi ilə yaşayan əkinçi və sənətkarın üzərindən feodalizmin ağır yükünü götürmək, zülmün, haqsızlığın, köləliyin yerinə haqqı, ədaləti əsaslandırmaq, insan təbiətinə zidd olan köhnə ənənələri yenisi ilə əvəz etmək haqqında xəyallar bəsləyir; yeni nəsildə yüksək idrak qabiliyyəti, nəcib insani hislər, yüksək estetik zövqlər tərbiyə etməyi arzulayırdı” [4, s. 84].

Sabirin ayrı-ayrı orijinal əsərlərində də, bəzən, Füzulinin ifadələrinə rast gəlirik. “Nədamət və şikayət” satirasındakı:

Mən ki, damdan, bacadan baxmaz idim,
Su kimi hər tərəfə axmaz idim,

beyti də dərhal Füzulini xatırladır.

Qəmküsar və Füzuli. Mollanəsrəddinçi şair Əliqulu Qəmküsar 1910-cu ildə dahi Füzulinin “Tutuşdu qəm oduna şad gördüyün könlüm” misrası ilə başlayan qəzəldən istifadə edərək xalqı aldadan, ikiüzlü, riyakar “ziyalıları” kəskin tənqid edən satira yaratmışdır:

Mənim ey naxçıvanlı şairə heyran olan könlüm,
Yazan latayilatə matü-sərgərdan olan könlüm.

Həya qılma, açıq söylə, cahanda sən görübsənmi
Həmi şair, həmi molla, həmi şeytan olan könlüm? [9, s. 21]

Əliqulu Qəmküsarın “Müxəmməsçilər” (1913) şeiri “Füzuliyə dönə-dönə təxmislər yazmaqla onu hörmətdən salan epiqonçuları lağa qoymaq” [1] məqsədilə yazılmışdır:

Molla dayı, işbu müxəmməsçilər,
Yazmadılar şövqə gəlib şeirlər.
Görsə bu əşarı Füzuli əgər,
Məncə onun qailinə həcv edər.
Məndən əgər olsa, çəkib kəndirə,
Çırpı yerinə ataram təndirə [8, s. 51].

Onun “Füzulini beşlətmə” (1913) satirik təxmisə 4 bənddən ibarət, müstəqil, tamamlanmış bir əsərdir, Füzuli irsinə ehtiramı bildirməklə yanaşı satirik tipi də məharətlə ifşa edir:

Yoxdur aləmdə dəxi qüssəvü-dərdü-məhənim,
Vardı hər yerdə mənim bollu suyum, bollu dənim,
Məni min fikrə salan bu gödənimdir, gödənim,
“Pənbeyi-daği-cünun içrə nihandır bədənim
Diri olduqca libasım budur, ölsəm kəfənim” [9, s. 61].

Ordubadi və Füzuli. Azərbaycan ədəbiyyatında tarixi roman janrının banisi, mollanəsrəddinçi ədib Məmməd Səid Ordubadi “Füzuli əsərləri Homer, Firdovsi, Tolstoy əsərləri kibi yaşadığı əsrin bir tarixi deməkdir. Füzuli öz əsərlərində Şərqdə cərəyan edən ikiüzlü siyasətlərin iç üzünü açıb göstərməklə də böyük bir xidmətdə bulunmuşdur” [15, s. 68-69] fikirlərilə Füzuli əsərlərinin bədii təsir gücünü və ədəbi məktəb yaratmağa qadir bir sənətkar olduğunu təqdir etmişdir. Ordubadiyə görə, tənqidçinin ədəbiyyat qarşısında qoyduğu əsas tələblərdən biri də yenilik, yəni novatorluq və bədii zənginlik olmalıdır. Bu baxımdan rus ədəbiyyatında Puşkinin, cığatay ədəbiyyatında Əlişir Nəvainin, Azərbaycan ədəbiyyatında Füzuli və Vaqifin rolunu yüksək qiymətləndirir və ədiblərin nümünə hesab edir: “Dünya miqyasında tanınmış olan rus şairi Puşkinin Rusiya ədəbiyyatına gətirdiyi zənginlik, özbək şairi Əlişir Nəvainin cığatay ədəbiyyatını sənətin övci-ələsinə qaldırdığı, Füzuli və Vaqiflərin Azərbaycan şeirinə gətirdikləri bədii sərvət şair və yazıçılarımız üçün rəhbər rolunu oynamalıdır” [15, s. 21].

Nəticə. Beləliklə, apardığımız müqayisələrdən də görünür ki, “Molla Nəsrəddin” jurnalında dərc olunan bədii nümunələr haqqında “hansı şeirə baxsanız, görəcəksiniz ki, onda Füzulidən bir duz vardır” fikrində haqlı olan böyük ədib Cəlil Məmmədquluzadə əbədiyyətə qovuşan Füzulinin ideyalarının daim yaşayacağı və heç bir yeniliyə məğlub olmayacağını böyük qürur hissilə qeyd etmişdir. Tənqidi realistlərin Füzuli yaradıcılığına münasibət və müraciəti orijinallığın qorunması, klassik əsər üzərində mahiranə iş texnikası və yeni satirik forma və janrların ədəbiyyata gətirilməsi ilə diqqəti cəlb edir.

Mollanəsrəddinçilər Füzuli irsindən, ənənələrindən öz zəmanəsinə uyğun şəkildə, ictimai məzmun ifadə etmək üçün, daha çox da tənqid və ifşa məqsədilə istifadə etmişlər. Tənqidi realistlərin Füzuli yaradıcılığından istifadə ilə yaratdığı satiraları Füzuli sənətinin böyüklüyünü, əzəmətini bir daha təsdiq etmiş olur.

ƏDƏBİYYAT

1. Abdullayev C. Cəlil Məmmədquluzadə və müasirlik. "Bakı" qəz., 1967, 10 aprel, № 84 (2904).
2. Ağayev İ. "Molla Nəsrəddin" in poetikası. Bakı: Elm, 1985, 168 s.
3. Araslı H. Böyük Azərbaycan şairi Füzuli. Bakı: Azərənəşr, 1958, 311 s.
4. Cəfərov M.C. Seçilmiş əsərləri: 2 cildə. I c., Bakı: Çinar-Çap, 2003, 360 s.
5. Həbibbəyli İ. Axundzadənin ədəbiyyat nəzəriyyəsi görüşləri və "nazimi-ustad" məsələsinə yeni baxış. "525-ci qəzet", 2014, 18 oktyabr.
6. Xəndan C. Sabir yaradıcılığının sənətkarlıq xüsusiyyətləri. Bakı: Azərənəşr, 1962, 435 s.
7. Kazımova F.R. Cəlil Məmmədquluzadə yaradıcılığında Füzuli ənənələri / Cəlil Məmmədquluzadə: taleyi və sənəti. Bakı: Elm və Təhsil, 2010, 196 s.
8. Qəmküsar Ə. Seçilmiş əsərləri. Bakı: Şərq-Qərb, 2006, 168 s.
9. Qəmküsar Ə. Seçilmiş əsərləri. Bakı: Azərənəşr, 1959, 167 s.
10. Məmmədquluzadə C.M. Əsərləri: 4 cildə. I c. / Tərtib edəni İsa Həbibbəyli, Bakı: Öndər, 2004, 664 s.
11. Məmmədquluzadə C.M. Seçilmiş əsərləri: 2 cildə. I c. / Tərtib edəni İsa Həbibbəyli, Naxçıvan: Əcəmi, 2009, 608 s.
12. Məmmədquluzadə C.M. Seçilmiş əsərləri: 2 cildə. II c. / Tərtib edəni İsa Həbibbəyli, Naxçıvan: Əcəmi, 2009, 496 s.
13. Məmmədov K. XIX əsr Azərbaycan şeirində satira. Bakı: Elm, 1975, 273 s.
14. Mirəhmədov Ə.M. Azərbaycan Molla Nəsrəddini. Bakı: Yazıçı, 1980, 430 s.
15. Ordubadi M.S. Ədəbiyyatımız haqqında: Məqalələr toplusu / Ərəb dilindən trans., tərt., ön sözün müəll. N.Ə.Səmədova, elmi red. T.Quliyev; AMEA M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu. III kitab, Bakı: Elm, 2022, 220 s.
16. Şirvani S.Ə. Seçilmiş əsərlər: 3 cildə. I c., Bakı: Avrasiya Press, 2005, 400 s.
17. Zamanov A. Sabir bu gün. Bakı: Gənclik, 1985, 352 s.

AMEA Naxçıvan Bölməsi
E-mail: orujovaaygun82@gmail.com

AYGUN ORUJOVA**FUZULI IMPRESSION IN THE "MOLLA NASREDDIN" LITERARY SCHOOL**

The great poet Mahammad Fuzuli, who created a literary school in Azerbaijani literature with an ancient history and rich traditions, had a literary influence in the next several centuries. In poetry and literature, being able to reach the "Fuzuli peak" was considered the greatest skill and talent. While some progressive creative figures, like Mirza Fatali Akhundov, recognized the need to break free from Fuzuli's influence, others attempted to do so entirely. Others gave them a new direction, spirit, and content while preserving the form, genre, meters, and rhythm of Fuzuli.

The great writer Jalil Mammadguluzadeh, who was right about the artistic examples published in the "Molla Nasreddin" magazine, said with great pride that the ideas of Fuzuli, which have become eternal, would always live and would not be defeated by any innovations. The attitude and appeal of critical realists to Fuzuli's work attract attention due to the preservation of originality, skillful work techniques on classical works, and the introduction of new satirical forms and genres into literature.

Keywords: *innovation, literary tradition, satirical style, originality, parody.*

Айгюн Оруджева

ВЛИЯНИЕ ФИЗУЛИ В ЛИТЕРАТУРНОЙ ШКОЛЕ «МОЛЛА НАСРЕДДИН»

Великий поэт Мухаммед Физули, создавший в азербайджанской литературе целую литературную школу с древней историей и богатыми традициями, оказал литературное влияние на последующие столетия. В поэзии и литературе достижение «вершины Физули» считалось величайшим мастерством и талантом. Из прогрессивных творческих личностей, осознавших необходимость выхода из-под влияния Физули, были такие, как Мирза Фатали Ахундов, которые пытались полностью его отрицать, были и те, кто, сохраняя форму, жанр, размер, ритм Физули, придавал им новое актуальное содержание, дух, направление. Относительно художественных образцов, опубликованных в журнале «Молла Насреддин», великий писатель Джалил Мамедкулизаде, который был прав в своем мнении, что «если вы посмотрите на любое стихотворение, то увидите, что в нем есть намек на Физули», с большой гордостью отмечал, что идеи Физули, достигшие вечности, будут жить всегда и не будут побеждены никаким новшеством. Отношение и подход критических реалистов к творчеству Физули основывается на сохранении самобытности, искусной технике работы над классическим произведением и привлекает внимание к введению в литературу новых сатирических форм и жанров.

Ключевые слова: *новаторство, литературная традиция, сатирический стиль, оригинальность, пародия.*

(Akademik İsa Həbibbəyli tərəfindən təqdim edilmişdir)

Daxilolma tarixi: İlkin variant 11.06.2025
Son variant 28.07.2025